

דף ו

'עד הכא מאן אתייה? אמר ליה אביי: עד הכא דמיחייבא אימיה בשמחה אייתיתיה אימיה...'. פירוש הקושיא: מדוע חייב הקטן לעלות לעזרה והלא אינו בירושלים, ולהביאו לירושלים אין חובה משום חינוך מפני שאין עיקר המצוה אלא העליה מירושלים לעזרה אבל ההליכה עד ירושלים אינה אלא מכשירי מצוה, או מטעם אחר אין לחייבו בחינוך, מפני שאין יכול לעזוב את אמו. ומתריך שאמו הביאתו לירושלים כיון שחייבת היא בשמחה.

ואין לפרש הקושיא שייפטר משום שאינו יכול לרכוב על כתפו של אביו מעירו לירושלים, ואף על פי שאפשר להביאו לירושלים בעריסתו מכל מקום כיון שגדול פטור קטן גם כן פטור – שאין הדבר כן, כי גם גדול שאי אפשר לו לעלות ברגליו לירושלים, צריך לרכוב על החמור ולעלות, ולא נתמעט אלא זקן וחולה שאין יכול לעלות מירושלים להר הבית.

ואולם מדברי התוס' (ב: ד"ה ומי) יש ללמוד שגם מי שאינו יכול לעלות ברגליו מעירו לירושלים פטור, אעפ"י שיכול לעלות מירושלים לעזרה. ואכן נראה מדבריהם שהם פירשו קושית הגמרא כאן כיון שאין יכול הקטן לאחוזו בידו של אביו ולעלות מעירו ליפטר, כשם שגדול פטור באופן זה (עפ"י חזון איש קכט, א).

'עד הכא דמיחייבא אימיה בשמחה, אייתיתיה אימיה, מכאן ואילך אם יכול לאחוזו בידו של אביו ולעלות' (כצ"ל. 'מראה כהן')... – ונראה שאפילו אין לו אם חייב, שלא חילקו חכמים. [ועוד הלא נשים אחרות עולות ויכול לעלות עמהן] (כן נקט השפת אמת דלא כהטורי"אבן).

ולכאורה נראה שאם יש לו אם והיא אינה עולה מסיבה כלשהי, כיון שהוא כרוך אחריה לא חייבו חכמים להעלותו, וכשם שמצינו בסוכה שקטן הצריך לאמו פטור. ואולם כשאין לו אם כלל יש סברא לחייב להעלותו שהרי אין טעם לפטור.

זוהא שמואל דיכול לרכוב על כתיפו של אביו הוה...'. אף על פי שמצות חינוך אינה אלא מדרבנן, הניחו בגמרא כדבר פשוט שאלקנה היה לו לנהוג עם שמואל בנו במצוה זו שכן ודאי נהגו גדולי הדור ויראי ה' הגם שלא היה הדבר בגדר חיוב אצלם. וכיוצא בזה משמע בכמה מקומות (עפ"י הנצי"ב בספריו העמק שאלה מטות קלז, ב העמק דבר עקב יא, ב. וע"ע בחדושיו כאן).

'בעי רבי שמעון בן לקיש קטן חגור לדברי בית שמאי וסומא לדברי שניהם מהו... בחיגר שיכול להתפשט וסומא שיכול להתפתח, מאי'. יש מי שמפרש שיסוד השאלה הוא בגדר מצות חינוך הקטנים במצוות; האם דין חינוך שייך גם כאשר אין מתקיימים תנאי המצוה והלכותיה, ובלבד שעל ידי כך יתחנך הקטן ויתרגל לעשות המצוה כשיגדל, ולכך גם כשהוא חגור או סומא שפטור מן הראיה, שייך לחנכו כדי שיתרגל שהרי עד שיגדל כבר יתרפא ויהא בר-חיוב, או שמא גדר מצות חינוך אינו שייך אלא כשעושה מעשה מצוה, ולכך אין לחייב לחנך בדבר שאינו מצוה הגם שיתרגל ויתחנך על ידי כך. וכפי הצד הזה נפשט למסקנא.

ולפי זה יש להוכיח כדעת הסוברים שחייב האב ליתן לבנו הקטן דבר הכשר למצוה על פי דין, כגון בארבעה מינים, צריך להקנות לקטן את המינים ביום טוב ראשון ואינו יוצא בשאול, כי אין מצות חינוך אלא בדבר שהוא מצוה לפי האמת. [ואפשר אפילו לפי הצד הראשון בגמרא, יש להצריך ליתן לו לולב ואתרוג שיהיו שייכים לקטן, כי בלאו הכי אין זה מעשה מצוה כלל, ואינו דומה לקטן חגור או סומא שאעפ"י שהגדול פטור באופן זה אך אם עלה קיים מצוה, ולכן היה צד לחייבו בחינוך כי מכל מקום

יש כאן מעשה מצוה] (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ג צה. וכן כתב להוכיח מסוגיותנו בקהלות יעקב סוכה כה. ע"ש).
 א. ע"ע בנידון זה בשיטות השונות להלכה, במובא ביוסף דעת סוכה בף ב ובדף מו. ולפי מה שצדדנו שם לחלק בין פסול הניכר (כגון לולב היבש) לפסול שאינו ניכר (כגון לולב שאול) אין הוכחה מכאן, כי יש לומר שבחיגר וסומא כיון שניכר וידוע שבאופן זה הגדול פטור, אין בזה דין חינוך. וי"ל.

ועוד נראה מסברא שיש לפקפק בעיקר ההוכחה כי י"ל שהקלו חכמים בדין חינוך שבכל מקום שאין הגדול חייב מסתבר שאין לחייב את הקטן הנמצא באותו מצב [וכמו שפטרו קטן הצריך לאמו ממצות סוכה, כי גם אם אדם גדול היה נתון באותו מצב היה פטור משום מצטער, הלכך אעפ"י שלכשיגדל לא יהא 'מצטער' מ"מ אי אפשר להחמיר עליו יותר מן הגדול], ומאידך יש לומר שכל שעושה מעשה שעל ידו יתרגל למצוה די בכך, גם אם אין בו כל תנאי ההכשר (שו"ר באגרות משה עצמו במקום אחר (ביו"ח ח"א רכד) שכתב כן ליישב דעת הסוברים שאין צריך לדקדק על דיני המצוה בקטן).

ויש קצת סיוע לסברת הרגלה במצוה, כי פשוט הגמרא משמע שגם לפי המסקנא אילו לא יתפקח הקטן עד שיגדיל פטור משום שאין שייך להרגילו למצוה – הרי משמע שאף לפי האמת קיימת סברת הרגלה במצוות, ואילו לדעת האג"מ לכאורה אין הדין תלוי אם יתרגל כשיהא גדול אם לאו, שההרגלה אינה אלא סיבה לתקנת חינוך אך אינה קובעת לדינא.

ב. מה שנקט באגרות-משה שחיגר וסומא שעלו קיימו המצוה – בחזו"א (קכט, א) נראה שחולק וסובר שאף אם נכנסו לא קיימו המצוה.

ומכל מקום מסתבר שלפי שניהם אם בא לעזרה פטור מהבאת קרבן, שכל שפטור מראיה לא נאמר בו 'ולא יראו פני ריקם'. וכן נקט בשו"ת עונג יום טוב סוס"י טו, ע"ש לענין טומטום.

ויש מי שצדד לבאר ספק הגמרא בגדר מצות חינוך בראייה; האם ענינה שהקטנים עצמם נכללו בחיוב ראייה [מדרבנן] – וכך פשט אביי, הלכך כל שחסר אחד מתנאי החיוב כגון שהוא חיגר – פטור. או שמא אין מצות ראייה על הקטנים כלל אלא הוא חיוב מחודש המוטל על האב להביא את בנו עמו (עפ"י בית ישי קכה הערה ב. וע"ש שאף לפי הצד האחרון יש מקום להסתפק בקטן חיגר, שמא כשנוסף דיחוי אחר [מלבד היותו קטן] לא חייבו להעלות את בנו. והוכיח מדברי הרמב"ם שהוא חיוב מחודש על האב, ממה שכתב הרמב"ם שהבא לעזרה ללא קרבן לא קיים מצות ראייה כלל. ואם כן על כרחך לא יתכן שהקטן נכלל במצוה זו. ואולם בחדושי הנצי"ב (ב) כתב שלפי הרמב"ם מביא קרבן עם הקטן. ע"ש).

ויש מפרשים ספק הגמרא, שמא קטן האוחז בידו של אביו [או רוכב על כתפו לבית שמאי], כיון שכך היא צורת הילוכו הלכך באופן כזה אין קיים החסרון של סומא [או של חיגר – ברכוב על כתפו], כי סומא נתמעט מרגלים (כן משמע בבבב"א לעיל ד. וקטן שהילוכו על ידי אחיזה ביד אביו אין סמיותו מפרעת להילוכו. ומסיק שאף על פי כן פטור כיון שגדול פטור (עפ"י חזון איש).

ויש לעיין הלא סומא באחת מעיניו גם כן פטור לר"י בן דהבאי, אעפ"י שיכול להלך, ואם כן מה לנו שאין הסמיות מפרעת להליכת הקטן, הרי לא עדיף מסומא באחת מעיניו. ושמה מה שהזכירו בגמרא סומא היינו רק לדעת החולקים על רבי יוחנן בן דהבאי.

כל היכא דגדול מיחייב מדאורייתא קטן נמי מחנכינן ליה מדרבנן, כל היכא דגדול פטור מדאורייתא, מדרבנן קטן נמי פטור. יש מי שדייק מהלשון שמצוה שהגדול פטור בה מהתורה, אעפ"י שחייב מדרבנן, אין בה דין חינוך לקטן, וכגון נטילת לולב בחול המועד סוכות, שאין הגדול מחויב בה מהתורה (עפ"י ברכי יוסף תרנו סק"ג. וכתב שיש לחלק בין זה לברכת המזון וחנוכה ופורים שיש בהם חינוך לקטן. וכן נראים דברי הרמ"ע מפאנו (בשו"ת קיא) ועוד, שבמצוה דרבנן אין מצות חינוך לקטנים).

ואולם דעת שאר פוסקים שאין לחלק בדבר ורק כאשר הגדול פטור מכל וכל, אין מצות חינוך בקטן. וצריך לומר שלשון 'דאורייתא' שנקטו בגמרא לאו דוקא, ואגב שאמרו בקטן 'מדרבנן' אמרו בגדול שמדאורייתא (ע' מאור ישראל).

'שחגיגה ישנה לפני הדיבור משא"כ בראייה'. רש"י פירש: קודם מתן תורה, שאף על פי שהקרבנות שלמים כתובה בתורה לאחר עשרת הדברות, באמת היה הדבר קודם לכן. והרי"ד מפרש 'ישנה לפני הדיבור' – קודם לוידבר ד' אליו מאהל מועד [שהרי למאן דאמר עולת ראייה ישנה לפני הדיבור, פרש"י משום שנאמר ויחזו את האלקים – והלא פסוק זה מדבר ביום מתן תורה שהרי קודם לכן לא באה שכינה].

מבואר מדברי הרי"ד שהקרבנות הקרבנות היתה לאחר מתן תורה. וכן דעת הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה. וע' בחזון איש (קכה,ה) שפירש מדנפשיה לדברי הרמב"ן 'ישנה לפני הדיבור' כפירוש הרי"ד, שישנה קודם עיקר צוואתו דהיינו במשכן, אבל קודם לכן לא נתקדש המזבח אלא היה כעין במה והיתה זו הוראת שעה שהרי אין קרבן ציבור בכמה. לשיטה זו מיושבות תמיהות הגרעק"א להלן (ע"ב) על מה שאמרו בגמרא שמדברי רבי עקיבא שאמר עולת תמיד קרבה בסיני מוכח שעולה שהקריבו היתה עולת תמיד. והקשה הלא קודם סיני י"ל שלא נצטוו על התמיד ואפשר שהיתה זו ראייה. ועוד הרי לא נאמרו פרטותיה עד סיני ומי איכא מידי דמעיקרא לא בעי הפשט וניתוח וכו' – אך לדברי הרי"ד קרבה זו העולה לאחר מתן תורה.

'אמר אביי: בית שמאי ורבי אלעזר ורבי ישמעאל כולו סבירא להו...' כן דרכו של אביי בהרבה מקומות [יותר מכל אמורא אחר בש"ס], להעמיד כמה חכמים בשיטה אחת – ע' ציוני המקומות בב"ב עח:

(ע"ב) 'ואי סלקא דעתך עולה שהקריבו ישראל במדבר עולת תמיד הוא, מי איכא מידי דמעיקרא לא בעי הפשט וניתוח ולבסוף בעי הפשט וניתוח?!' פירוש, אם עולת תמיד היתה הלא נראה שהיתה חובה ונצטוו בה מאז, וא"כ לא מסתבר שלא פירשוה בשעת הציווי כפי הלכותיה שנאמרו אחר כך באהל מועד, וכיון שבסיני לא נאמרו אלא הכללים, לא יתכן שנצטוו לעשותה קודם שנאמרו פרטותיה, אבל אם עולת ראייה היתה, היינו נדבה או הוראת שעה, וכיון שכן אין בכך כלום אם לא נאמרו פרטותיה (הדושים ובאורים עפ"י רש"י).

ובספר משך חכמה (משפטים כד,ה) פירש: אם עולת ראייה היתה, הלא קרבן יחיד כשר בכמה הגם שלא יצא בו ידי חובתו, ובבמת יחיד סבר רב (בסוף זבחים) אין צריך הפשט וניתוח והרי בסיני דין 'במה' היה שם, אבל עולת תמיד שהוא קרבן לציבור, אינו בכמה כלל.

*

'כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב' – כנגד שלשה חלקים שבאדם; הר סיני כנגד השכל, המוח. אהל מועד כנגד הנפש – מקום הקרבנות קרבנות שהם נפש תחת נפש, ותוכו רצוף אהבה. ערבות מואב – מלשון ערבה, מקום צחיח ושומם, כנגד כחות הגוף. והענין, שעל ידי התורה ישתלמו ישראל בגוף בנפש ובשכל להיות כולו קודש. והם כנגד שלשה דברים בהם ניתנה תורה, אש מים ומדבר – במדבר רבה א. (עפ"י שם משמואל שבועות תרע"ב)
ע"ע בחדושי הנצי"ב ובתשובתו (משיב דבר ח"ב עז) שבסיני ניתנה תורה שבכתב ככתבה, באהל מועד היה לימוד משניות ובערבות מואב לימוד התלמוד. וע"ע חזון איש קכה.